

IN DE STARTBLOKKEN

In de vorige OER werd bekend gemaakt dat het provinciaal bestuur door het toekennen van een subsidie het mogelijk maakt het Platform Friese Rassen en Gewassen een tweejarig Stimuleringsproject te laten uitvoeren. Na afloop wordt het er op afgerekend of voor een beduidend aantal mensen het Fries levend agrarisch erfgoed inzichtelijk is gemaakt. Dat erfgoed omvat de Friese dierrassen, de Friese of met Fryslân in verband te brengen akkerbouwgewassen, de Friese fruitrassen en de houtige gewassen. Met name in het tweede jaar gaat het er ook om dat veel meer Fries levend agrarisch erfgoed door streekproducten op diverse manieren wordt toegepast.

Tijdens het project wordt veel gedaan aan *publiciteit*, *voorlichting* en *promotie*. Hierbij wordt gebruik gemaakt van bestaande media, Facebook, websites en schriftelijk en audiovisueel materiaal. Het kwartaaltijdschrift OER wordt ook ingezet, de door de aangesloten organisaties gepubliceerde nieuwsbrieven en hun websites worden er zo veel mogelijk bij betrokken. Het Platform doet na afloop van het project dienst als *Kenniscentrum* wat betreft het Fries levend agrarisch erfgoed.

Een belangrijk onderdeel van het project is het organiseren van *excursies*. Hierbij wordt een breed publiek over de Friese rassen en gewassen ingelicht. Er zullen ook bezoekers zijn die overwegen zelf met een of meer onderdelen van het getoonde aan de slag te gaan. Dan worden ze verder geholpen.

De excursies worden uitgevoerd op één of meer van de zeven bij het project te betrekken *demoplekken*. In Sumar is dat *De Buorkerij* waar voorlichting over Friese dierrassen en Friese fruitrassen wordt gegeven. Bij Sumar vind je ook het voedselbos *De Iest* waar wordt aangetoond hoe Friese fruitrassen en akkerbouwgewassen een onderdeel van zo'n bos kunnen zijn. In een *perceel* aan de *Heerenweg* zijn in een boomwal

met het oog op excursies voorbeelden van houtige gewassen geplant. Zodra het perceel onkruidvrij is gemaakt, wordt daar zaad gewonnen. Voor het veredelen van de Friese Gele Woudboon wordt ook een plek gezocht. Bij *Il Casale* in Rijperkerk worden kookworkshops gehouden.

De *Kruidhof* in Buitenpost biedt plek aan smaakproeven. Daar kan ook de demotuin met tachtig door het Werkverband in stand gehouden nutsplanten worden bezichtigd en toegelicht. Je vindt daar ook een bramenpad. In de herfst wordt er een bramengids gepresenteerd.

In *Twijzelerheide* geeft Dictus Hoeksma uitleg over de op zijn bedrijf ruimschoots aanwezige houtige gewassen. Dat zijn klimplanten, struiken of bomen. Ze kwamen na de laatste IJstijd op de Friese zandgronden weer tevoorschijn.

De Friese rassen en gewassen kunnen ook door *presentaties*, *wandel-*, *fiets-* en *culinaire routes* en *arrangementen* inzichtelijk worden gemaakt.

Tjalke Stoelwinder is één dag in de week *projectleider*. De met de Friese rassen en gewassen te vervaardigen streekproducten moeten, vindt hij, geen massaproduct worden. Dit neemt niet weg dat er nog aanmerkelijk meer vermarkt kan worden.

Bij De Buorkerij zijn met het oog op excursies Friese fruitrassen aangeplant

MET HET STIMULERINGSPROJECT VALT MEER TE DOEN

In het *eerste jaar* worden fokkers en telers opgespoord die *zaad, knollen, vlees of melk* als uitgangsmateriaal voor op de markt te brengen Friese agrarische streekproducten leveren.

Om het Fries levend agrarisch erfgoed binnen hun eigenschappen te houden, worden ze getoetst aan hun door het Platform verzamelde kenmerken. Om erbij te horen gelden twee *uitgangspunten*: of ze zijn in Fryslân ontwikkeld, zoals de Berlikumer Ui. Of ze kwamen er eerder voor en er was, zoals van de Sint Jansrogge, nog zaad van te bemachtigen.

In het *tweede jaar* wordt het in het eerste jaar verkregen uitgangsmateriaal (zaden, knollen, melk, vlees) door de bij het project te betrekken *doelgroepen* toegepast. Hierbij behoren onder meer agrariërs, restauranthouders, streekwinkels en boerderijwinkels. Om dit aantrekkelijk te maken, wordt een *verdienmodel* ontwikkeld en een *verdeelcentrum* ingericht. De in het eerste jaar gelegde contacten met *onderwijsinstellingen* worden dan ook verder uitgewerkt.

Het Fries levend agrarisch erfgoed kan bovendien een bijdrage leveren aan het versterken van de *ruimtelijke kwaliteit*. Hiertoe worden bestuurders, grondeigenaren en natuurbeheerders benaderd.

Tijdens het *tweede jaar* wordt ook een lijst samen gesteld van de door de Platformleden behartigde rassen en gewassen, zodat er een te beschermen *status* aan kan worden toegekend.

Eveneens moet duidelijk worden hoe de door het project op gang gebrachte activiteiten worden voortgezet. Daarbij moet duidelijk worden wat de rol van het particulier initiatief, van de overheden en het bedrijfsleven zal zijn.

De uitvoering van het project gaat niet zonder deelname van *vrijwilligers*.

Om de voorlichting, publiciteit en promotie te kunnen voorbereiden en uitvoeren wordt een werkgroepje gevormd.

Bij de demoplekken zijn mensen nodig die, nadat ze zijn ingewerkt, tijdens de excursies de nodige informatie aan de bezoekers verschaffen. Dat kan ook op andere plekken. Tot de doelgroepen behoren ook gastromen en kookliefhebbers. Om die reden

wordt voor het ontwikkelen van culinaire toepassingen en recepten een werkgroepje gevormd.

Bovendien kunnen vrijwilligers helpen onderwijsinstellingen en andere doelgroepen bij het project te betrekken.

Het project is mede bedoeld om een bijdrage te leveren aan wat de bij het Platform aangesloten organisaties voor ogen staat. Het moet als resultaat hebben, dat die oogmerken door het project beter verwerkelijkt worden. Het tot stand komen van een *Dag van het Levend Fries Agrarisch Erfgoed* en andere manifestaties kunnen hieraan bijdragen.

Aan de hand van toe te passen rasstandaards ontstaat voor sommige onderdelen een *streekmerk*. De eigenschappen van de geleverde streekproducten worden hierdoor gewaarmerkt.

Een zestal eigenschappen van de Friese Stabijhoun

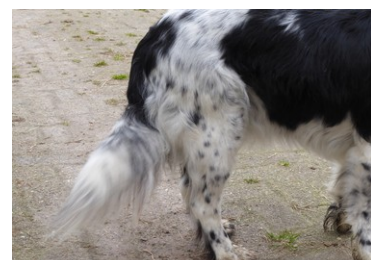
Het gehele dier

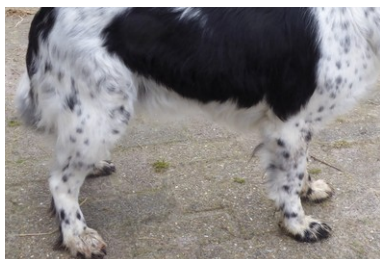
Kop en oren

Neus en ogen

Staart

Voor- en achterhand

Zittend

FLEIS EN TSIIS FAN DUBELDOEL KIJ

Nederlanners moatte minder fleis ite. Dat is better foar it klimaat en foar de sûnens, is de hjitting. As jo dochs fleis ite wolle, kinne jo oan *dûbeldoel kij* tinke. Kij dy't net allinne foar de molke mar ek foar it fleis hâlden wurde. It is net maklik om oan sok fleis te kommen. Yn Nederlân binne mar in pear hûndert boeren dy't dy't der dûbeldoelkij op nei hâlde. By de Fryske rassen giet it dan om de Fryske Reabûnte en de Frysk-Hollânske Swartbûnte.

Fryske Readbûnte en Frysk-Hollânske Swartbûnte

Fleis fan de Fryske Readbûnte wurdt yn Drylst al santjin jier ferkocht troch de famylje Beerda. De kij wurde slachte yn Dokkum. Dêrnei wurdt it ferkocht oan trije restaurants en oan partikulieren. As de bestellings trochjûn binne, is it yn ien middei fuort.

De kij wurde biologysk hâlden, se krije gjin krêftfoer. Yn Drylst binne se net bang foar konkurrinsje troch boeren dy't deselde wei kieze. Hoe mear hoe better, fine se.

It is dus mooglik mei fleis fan Readbûnt fee in fleurich bestean te hawwen.

Yn Aldegea (SWF) hâldt Idzerd Osinga *Frysk-Hollânske Swartbûnten*. Hy levert fleis fan syn kij oan 'It Feintsje fan Menaam', neffens de website de grutste buorkerijwinkel fan Fryslân. De kij wurde slachte yn Seisbjirrum. Dêr ha se it leafst jonge bisten, dy leverje it soppichste fleis.

Buorfrou Durkje brûkt molke fan dûbeldoelkij om der tsiis fan te produsearjen. Hja learde harsels om

allerhande tsiisprodukten mei de molke fan dy kij te meitsjen.

Yn 2011 begûn se mei twa kij, yn 2017 wiene it al tsien, dêrby ek de Fryske Reabûnten en Frysk-Hollânske Swartbûnten.

Hjoeddedei makket hja tsiisprodukten mei molke fan in mânske keppel dûbeldoelkij. Hja wurket biologysk.

Buorfrou Durkje

FRIES LANDBOUWMUSEUM HONDERD JAAR

Ter gelegenheid van haar honderdjarig bestaan organiseert het Fries Landbouwmuseum op 2 mei a.s. een *open middag*. Aanverwante organisaties worden uitgenodigd zich dan te presenteren. Met directeur Peter Wester is besproken dat het Platform meedoet aan de door het museum tijdens het jubileumjaar te organiseren permanente expositie over de *geschiedenis* van de Friese Landbouw. De in de Platformreeks uitgebrachte brochure 'Tiden hawwe tiden' over de geschiedenis van het Fries Levend Agrarisch Erfgoed biedt daarvoor een mooi aangrijpingspunt. Het Platform neemt ook deel aan bijeenkomsten over *voeding* die in het kader van het jubileum worden gepresenteerd.

FRIESE PEULVRUCHTEN

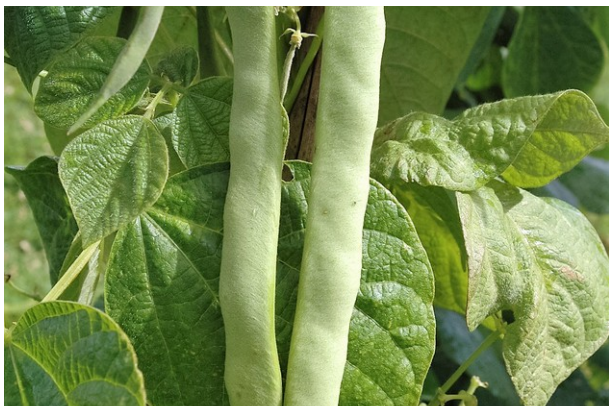
In de collectie van het Werkverband Friese Rassen komen dertig Friese of met Fryslân verwante peulvruchten voor. Ze worden onderverdeeld in hardschillige bonen, weekschillige bonen, pronkbonen, capucijners en erwten, veldbonen en tuinbonen. Peulvruchten zijn eiwitrijk. Peulvruchten worden door sommigen zo veelzijdig genoemd, dat je als je ze elke dag eet er genoeg aan hebt. Op deze pagina's een overzicht van de peulvruchten die van de collectie van het Werkverband deel uitmaken. Er wordt meer over gezegd in de brochure 'Een globale beschrijving van de landbouwgewassencollectie van het Werkverband Friese Rassen (Platformreeks nr. 15).

Hardschillige bonen

Bij de in de collectie genoemde *hardschillige bonen* horen de *Fryske Brune Wâldbean*, de *Giele Fryske Wâldbean*, de *Gritney*, de *Leverkleurige Bean*, de *Reade Krobbe*, de *Readbûnte Fryske Stokbean*, de *Fryske Giele Wâldbean oan de stok* en het *Sitroentsje*.

De Friese Bruine Woudboon werd volgens Jurjen de Jong uit de Gele Friese Woudboon geselecteerd. De Gritney is door Wim Grit te Winsum uit de Kidney ontstaan. Gevraagd naar een naam antwoordde Grit "noem hem maar Gritney".

Afgaande op de vorm wordt de Leverkleurige Boon in de Friese Wouden ook Kûgelbeantsje genoemd. De Rode Krobbe werd in Harkema-Opeinde en omstreken 'Reade Poep' genoemd. Dit kan er op wijzen dat dit landras oorspronkelijk uit Duitsland komt. Andere benamingen: Reade Krûpe, Krûpke of Kropke.

In Surhuisterveen werd de Roodbonte Friese Stokboon ontdekt. Volkstuinders ter plekke denken dat deze boon uiteindelijk uit Rusland stamt. De Friese Gele Woudboon aan de Stok werd binnen het Werkverband eerst Sietske genoemd. Op raadselachtige wijze wordt deze Friese boon door een Duitse zaadhandel onder die naam aangeprezen (Zie kader op de volgende pagina).

Piet Hobma in Koudum selecteerde een Friese variant van de boon Citroentje.

Weekschillige bonen

Graddus' Reuzen, het *Koudumer Beantsje stam*, het

Koudumer Beantsje stok, de *Koudumer Stamsnijbean* en de *Rinox* horen in de collectie bij de weekschillige bonen. De sperzieboon *Graddus' Reuzen* werd door grootvader *Graddus* van *Gerrit Jullens* in

Gytsjerk geselecteerd uit de *Wagenaar geelbruin zaad* of de *Saxa* (geel zaad). In stukken geknipt kan deze in gedroogde vorm benut worden als knipselboonstampot.

Piet Hobma uit Koudum selecteerde de slaboon *Koudumer Boontje Stam* en *Koudumer Boontje Stok* uit de *Impala*. Ze worden gekookt meestal als groente gegeten.

Hij ontwikkelde eveneens de *Koudumer Stamsnijboon*. Snijbonen groeien doorgaans aan de stok.

De *Rinox* werd door Jan Douma uit Burgum uit een eerder ras geselecteerd. Ze zijn pas echt als ze weekschillig zijn.

Pronkbonen

Hiertoe behoren de *Janumer* en de *Kollumer Pronkbean*. De Janumer variëteit werd geteeld door Wim Grit, de oorsprong van de Kollumer boon kon door Ruurd Walrecht die ze aanleverde niet worden opgespoord.

Kapucijners en erwten

De *Fryske Kapusiner*, de *Swiete Grauwe Eart*, de *Dopeart Fryslân*, *Pûltsje op Reis* en de *Reade Eart* worden hiertoe gerekend. De Friese Kapucijner is door Ruurd Walrecht vanaf 1988 in standgehouden. J.v.d. Velde selecteerde in Kollum de *Zoete Grauwe Erwt*. Wim Grit

ontwikkelde de *Doperwt Fryslân* en de *Peul op Reis*. De *Rode Erwt* werd al op de Friese terpen verbouwd. Als Linze beleeft deze een comeback.

Veldbonen

Tot de veldbonen behoren de *Oldambster Wier(de)bean*, de *Rinal Hynstebean* en de *Dowebean*. Van de *Wier(de)boon* en de *Rinal Paardeboon*

kon in de Genenbank nog zaad worden achterhaald. Ze werden gebruikt als veevoer. Als de Duiveboon verhit wordt, wordt het een molleboon.

Tuinbonen

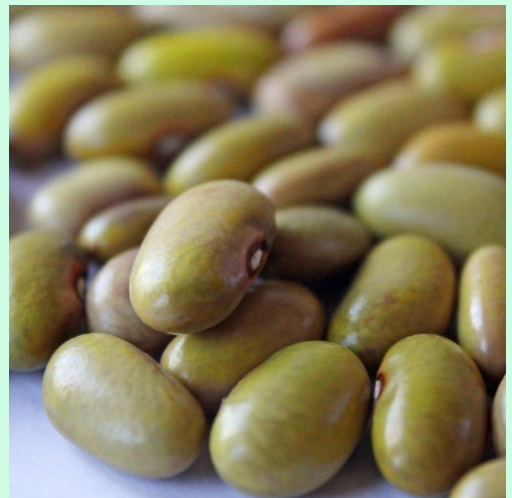

Bij de collectie horen de *Waalske Tún* en *Ikkerbean*, de *Adrie*, *It Griene Nêst*, *Robyntsje*, *Akke* en de *Fryske Wytkeym*.

De Waalse Tuin- en Akkerboon vormt evenals de *Adrie* een overgang tussen de veld- en tuinbonen. Brian Kabbes ontwikkelde het *Griene Nêst*, *Robyntsje* en *Akke* als mutanten van de tuinboon 'Driemaal Wit'. De Friese Witkiem heeft de Verbeterde Heerenveense Witkiem als oorsprong.

Stangenbohne Sietske (Samen)

Phaseolus vulgaris var. *vulgaris*
Historische Bohnensorte aus dem hohen Norden. Die trockenen Bohnenkerne sind von strohgelber Farbe.

PERIODIEKEN

In het **Magazine** van de **Boerderijen Stichting Fryslân** staat te lezen dat de organisatie haar aandacht voor de zorg voor Friese historische boerderijen meer op het behoud van boerderijen in het algemeen kan richten. Alle boerderijen in de provincie worden dan wat betreft erfgoed- en omgevingsbelang door de stichting geïnventariseerd. Bij gemeenten ontbreekt hierover voldoende kennis. Een ander idee is zich meer op de kwaliteiten en functies te concentreren van opstallen en erf waar nog geboerd wordt.

Om te verduidelijken dat eieren daadwerkelijk van Friese hoenders of krielien afkomstig zijn is een eistempel ontwikkeld, meldt de **Nieuwsbrief** van de Friese Hoenderclub.

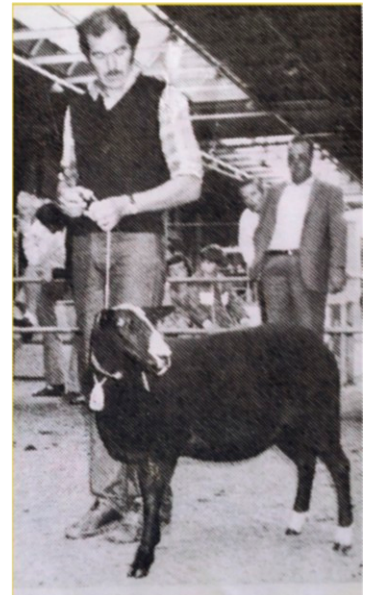
Voor een bedrag van rond 66 euro kan het stempel worden aangeschaft. Zo kun je eieren van de Friese hoenders snel van een eigen merkteken voorzien.

In de **Fries-Hollandse Koekrant** wordt de leden van de Vereniging van het Fries-Hollands Rundveeras aangeraden veel meer gebruik te maken van de tot het 'Centrum van Genetische Bronnen (CGN)' behorende Genenbank. Daardoor wordt meer sperma van natuurlijk dekkende stieren ingevroren dan tot nu toe is gelukt. Aangestuurd door CGN vindt er door de eigen dierenarts voordat en nadat er sperma wordt gewonnen een veterinaire onderzoek plaats.

In het jubileumnummer van **De Zwartbles**, het

orgaan van het Nederlands Zwartbles Schapen Stamboek, aandacht voor Jan Noordenbos uit Koudum. Hij kreeg voor zijn twaalfde verjaardag zijn eerste twee ooilammeren. Alle door hem en door anderen gefokte lammeren stammen er van af. Topfokkerij was het resultaat. Met als uitgangspunten: een edel dier met een opgeheven houding; een correcte bouw met wig, lengte en bespiering en zo weinig mogelijk verwantschap tussen dekken en de oien.

Jan Noordenbos op één van de eerste keuringen voor Zwartblessen

De Fryske Hounen, de Nieuwsbrief van de Nederlandse Vereniging voor Stabij- en Wetterhounen, bevat een door Netty Way gemaakte omschrijving van de kenmerken van de Fryske Wetterhoun.

Deze begint als volgt: Siebe van Sigerswâld, oudste zoon van Durk en Aaltsje, man van stavast. Met dat gespierde lijf, op die korte, stevige poten, verankerd in de Friese klei. En er zelfverzekerd, enigszins nors, bij kijken. Beetje afstand, een vleugje wantrouwen. Kat uit de boom. Mij niet storen. Zo zie ik de Wetterhoun graag!

PYTSJE EN SJOERD: KOM MAAR OP MET DIE FRIESE GEWASSEN

Pytsje en Sjoerd van der Hem zijn op het ouderlijk bedrijf in Jorwert al zeven jaar bezig aandacht te schenken aan oorspronkelijke tuinbouwgewassen. Ze raakten ook geïnteresseerd in gewassen die in Fryslân hun oorsprong hebben. Zo kwamen ze een en ander te weten over wat het Platform Friese Rassen en Gewassen met de Friese gewassen voor ogen staat. Gevraagd of ze binnen het door het Platform op gang gebrachte Stimuleringsproject zaad willen gaan winnen, reageren ze enthousiast. Ze willen ook met door anderen gewonnen Fries zaad tuinproducten gaan telen. Een tunnelkas biedt hun mogelijkheid plantjes op te kweken.

Jorwert wordt omringd door grote percelen raaigras. Hier en daar vind je wel eens een perceel met bloemrijke kruiden. Sjoerd vindt dat hun werkzaamheden daarbij passen.

Pytsje heeft door haar werk veel met kinderen te maken. Ze grijpt dat aan om hen kennis te laten maken met wat zij en haar broer aan het doen zijn. Ook oudere geïnteresseerden komen naar Jorwert om ervan op de hoogte te raken wat komt kijken bij de zorg voor oorspronkelijke gewassen.

Pytsje is betrokken bij Slowfood Fryslân, Sjoerd neemt deel aan de Leeuwarder Sociale Voedselbank. Een vast afzetpunt hebben ze nog niet. Wel haalt

Pytsje en Sjoerd bij hun werkzaamheden op de Friese klei

een Bolswarder restaurant geregeld groenten die bij hen overblijven.

Beide willen zich graag gaan inzetten om op hun terrein van veertig bij veertig meter te gaan werken aan wat ze het verhaal van het Platform noemen. Dat spreekt hen erg aan. Ze zullen ook anderen erbij betrekken. Beiden hebben veel ervaring. Pytsje zegt: Wij hebben het meeste geleerd van wat we doen. Kom maar op met de Friese gewassen.

KOART KJEAT LANGE ASEM

De produkten dy't it Wurkferbân mei har Stimulearringsprojekt befoardert meitsje diel út fan in koarte keatling, ek wol oantsjut as 'fan boer nei board'. Se freegje in lange asem. Se makken ek diel út fan it oanbod fan 'De Streekboer', in bedriuw dat langlêsten fallyt gien is.

It safolste bewiis dat it produsearjen fan agraryske streekprodukten neffens in koarte keatling moedsum ferrint. Likegoed is dat in útgongspunt by it Stimulearringsprojekt dat by it Platfoarm op priemmen stiet.

KRUIDEN EN AGROBIODIVERSITEIT

Het Platform levert een bijdrage aan het bevorderen van *agro-biodiversiteit*. Dat is de verscheidenheid in de natuur die het resultaat is van de werkzaamheden van agrariërs. Een in het coulissenlandschap van de Friese Wouden uitgevoerd onderzoek wijst uit dat de weiden daar ervan profiteren, als ze worden ingezaaid worden met *kruidenmengsels*. Door de plantenkwekerij Cruydhoeke in Nijbeerkeap wordt zo'n mengsel op de markt gebracht. Het bestaat uit zaad van planten in natuurgebieden van It Fryske Gea. Kruiden kregen tot nu toe geen aandacht van het Platform. Als ze door boeren worden gebruikt om hun weiden gezonder te maken, horen ze er toch een beetje bij.

Wie op de hoogte wil blijven van wat zich bij het Platform Friese Rassen en Gewassen afspeelt, kan een abonnement nemen. Het blad verschijnt als kwartaaltijdschrift.

E-mailabonnees betalen €10,00 in het jaar, postabonnees €12,50.

Betaling kan via NL45 RABO 0384 814 832 ten name van het Platform Friese Rassen en Gewassen.

Bij betaling wel even het email-adres of het postadres vermelden.

**Nog niet alle iedereen heeft zijn
of haar abonnement betaald.
Ruilabonnementen en vrijwilligers die
bijdragen aan de werkzaamheden zijn
vrijgesteld.**

Retouradres: Heerenweg 26 9262 SG Sumar

DEELNEMERS GEZOCHT

In het in het Stimuleringsproject wordt een beroep gedaan op vrijwilligers. Ze begeleiden excursies, hebben inbreng bij culinaire projecten, of bij het benaderen van onderwijsinstellingen, of ze leveren een bijdrage aan de voorlichting, publiciteit of promotie.

Door het project zullen zoveel mogelijk zaden, knollen, vlees en melk als uitgangsmateriaal voor Friese agrarische streekproducten op de markt gebracht worden. Belangstellenden voor het een of het ander kunnen zich voor nader overleg bij de projectleider melden via het mailadres: projectfrieserassenengewassen@outlook.com